בס"ד, גליון קל"ב | פרשת ויצא תשפ"ז

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה בהלכה

פניני הלכה למעשה, בעניינא דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"
בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

באר ישראל
בית מדרש להוראה ודיינות

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

הפרשת תרומות ומעשרות ממלפפונים שגדלו בעציץ במרפסת מקורה, והפרשה מיבול השייך לקטנים

ילדינו שתלו זרעי מלפפון בעציץ פלסטיק המונח על אדן מרפסת בתוך הבניין. לאחר שהשתילים התפתחו וגדלו בהם מלפפונים, התעוררו כמה ספקות בדבר חיובם בתרומות ומעשרות ובדבר הברכה על ההפרשה.

העציץ עצמו עשוי פלסטיק ואינו נקוב, אולם נוף הצמח, הענפים והמלפפונים יוצאים מעבר לשפת העציץ. מתחת לנוף יש לוח שיש המרכיב את אדן המרפסת, ומתחת לחלק ממלפפון אחד יש גם אלומיניום מסורגי המרפסת. האם יציאת הנוף מגבולות העציץ מחשיבה את הצמח כמחובר לקרקע, או שמא מאחר שמתחתיו יש שיש ואלומיניום, דינו עדיין כעציץ שאינו נקוב?

נוסף לכך, המרפסת מקורה ומוקפת מחיצת אבן שגובהה עשרה טפחים, ועליה סורג שאין בו בפני עצמו גובה עשרה טפחים. העציץ מונח על גבי עובי מחיצת האבן, והנוף נוטה כלפי חוץ, אף שהפירות עדיין מצויים מעל השיש. האם המקום נחשב 'בית' לעניין תרומות ומעשרות, או שמא מאחר שהעציץ עומד על גבי המחיצה והפירות נוטים כלפי חוץ, דינם כגדלים מחוץ לבית? כמו כן, הגג שמעל המרפסת אינו גג קבוע, וקצהו מאהיל על הפירות אף שהם נוטים כלפי חוץ. האם קירוי כזה מעניק למקום דין בית?

עוד יש להסתפק מצד הבעלות: הזרעים ניתנו במתנה לאחד הילדים, והוא נתן חלק מהם לאחיו, ושניהם שתלו אותם. אם המתנה שייכת לילדים ולא לאביהם, כיצד ניתן להפריש מן המלפפונים, והרי קטן אינו בן שליחות, ובדרך כלל אין הפרשתו הפרשה?

האם האב רשאי להפריש עבורם מדין אפוטרופוס?

תשובה:

בנידון המתואר יש להפריש מן המלפפונים תרומות ומעשרות ללא ברכה. האב רשאי וראוי לעשות את ההפרשה בעצמו, ואין צורך שהילדים יפרישו. העובדה שהזרעים נשתלו בידי קטנים אינה פוטרת את היבול, ואף אם הפירות שייכים לקטנים, רשאי האב להפרישם לצורך אכילתם, כפי שיתבאר.

עציץ שאינו נקוב חייב מדרבנן

שנינו במשנה (דמאי פרק ה משנה י) 'עציץ נקוב הרי זה כארץ', ומבואר בהמשך המשנה שהגדל בעציץ שאינו נקוב פטור מן התורה, אך חייב מדברי חכמים. כך פירש הרמב"ם בפירוש המשניות (שם) 'הצומח בכלים שאינם נקובים אינם חייבים בתרומה ולא במעשרות אלא מדרבנן, לפי שהם נבדלים מן הארץ'. וכן פסק הרמב"ם (תרומות פרק ה הלכה טו) 'עציץ נקוב הרי הוא כארץ'. משמע שעציץ שאינו נקוב אינו כארץ, ומכל מקום מתקנת חכמים חייב בתרומות ומעשרות.

לפיכך, מאחר שהעציץ עשוי פלסטיק אטום ואין בו נקב אין בו חיוב מעשרות מהתורה, אלא החיוב הוא רק מדרבנן. כאשר עציץ כזה עומד במקום שאינו מקורה, מפרישים ממנו בברכה, כדרך שמברכים על קיום מצווה מדרבנן.

המשך בעמ' ג'

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

ציציות שקשר הבחור לפני בר המצווה

לקראת בר המצווה קנינו לבננו טלית קטן וחוטי ציצית חדשים. לימדתי אותו את סדר הגדילים והקשרים, והסברתי שעליו לעשותם 'לשמה'. בערב יום בר המצווה הכניס את החוטים וקשר את הציציות בעצמו. לאחר שהגדיל התעורר לשאול: האם עליו להתירן ולקושרן מחדש מפני שעשאן בעודו קטן, או שהוא רשאי ללבוש את הטלית ולברך עליה? ומדוע בקשרי התפילין שעשה קטן צריך להתירם ולקושרם מחדש? ומה הדין בקשרי התפילין שעשה קטן, האם צריך להתירם ולקושרם מחדש?

ת. אם הטיל את הציציות וקשרן כהלכה לשם מצות ציצית, אינו צריך להתירן לאחר שהגיע למצוות, ורשאי ללבוש את הטלית ולברך עליה[1]. ודוקא אם יודע שעשאן אז לשמה, ולא רק שלמד את סדר הגדילים. ולעניין זה מועיל אם האב עומד על גבי בנו ומדריכו לעשות לשמה[2].

אמנם בתפילין אין הדין כן, אלא אם הבחור עשה בעודו קטן את הקשר הקבוע של דלי"ת בתפילין של ראש או של יו"ד בתפילין של יד, צריך להתיר את הקשר שעשה ולחזור ולקושרו לשמה לאחר שהגדיל, או שיקשרנו גדול כשר. גם עשייה לשמה בהדרכת אביו אינה מסלקת את חסרון הקטנות בעשיית קשרי התפילין[3]. וטעם החילוק ביניהן, לפי שבציצית אין פוסלים בדיעבד את עשיית הקטן מחמת שאינו חייב במצוה מן התורה, כשנעשתה לשמה באופן המועיל, ואילו בתפילין למדנו מהכתוב 'וקשרתם וכתבתם' שמי שאינו בכלל חיוב הקשירה אינו כשר לכתיבה, ולכן צריך שגם העושה יהיה ראוי לעשייתן[4].

הכנסת תפילין למקווה מחשש גניבה

במקווה שבאזורנו נגנבו כמה פעמים תפילין שהונחו על המדפים שבכניסה. למרות המצלמות התקשו לאתר את הגנבים. האם מותר לי להכניס את תיק הטלית והתפילין לתוך המקווה כדי לשמור עליו, אף שבחדרי ההלבשה והרחצה נמצאים אנשים שאינם לבושים? האם די בכך שהתפילין מונחות בתיק הרגיל שלהן?

ת. לכתחילה אין ראוי להכניס את התפילין למקווה גם כשהן מכוסות. כשיש חשש גניבה ואין מקום בטוח להניח בו את התפילין, מותר להכניסן כשהן מכוסות כראוי. הדרך הראויה היא להכניס את הנרתיק הסגור, או את תיק הטלית והתפילין כולו, לשקית אטומה שאינה מיוחדת להן, באופן של 'כלי בתוך כלי'[5]. נרתיק התפילין והתיק הגדול המיוחד לטלית ולתפילין נחשבים לעניין זה ככיסוי אחד. לכן יוסיף כיסוי שאינו מיוחד להן, ולא יסתפק בכיסוי הניילון הקבוע של התיק. אפשר גם לכסות את נרתיק התפילין בטלית עצמה בתוך התיק הגדול, באופן שהוא מוסתר היטב[6]. חדר כניסה נפרד שכולם לבושים בו אינו כחדרי ההלבשה והרחצה[7].

המשך בעמ' ב'

1 בביאור הלכה (או"ח סי' יד ס"א ד"ה להצריך אנשים) כתב שקטן שהגיע לחינוך רשאי להטיל ציצית לעצמו, מפני שחיובו מדרבנן מחשיבו בר לביטה לעצמו. וחידש עוד 'דאפילו אם כבר נעשה גדול בן י"ג שנה אין צריך להתיר ציציותיו', מפני שכעת דינו כדיעבד ואין לחוש לשיטת רבינו תם. והתנה שיודע שעשאן לשמה. אמנם הנצי"ב מוולוז'ין בספרו משיב דבר (ח"א סי' מ"א) כתב שלדעת ר"ת, קטן פסול להטיל ציצית גם לבגד של עצמו. ומטעם זה הורה הגרי"ש אלישיב (ספר פניני חנוכה, פסקים בשם הגרי"ש אלישיב עמ' לז) שלא יטיל הקטן אפילו לעצמו, ואם הגדיל יתירו ויקשור שוב. ובעיקר חידוש הביאור הלכה כבר האריכו האחרונים, ראה שו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' רכט), שו"ת אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ג) ספר חנוך לנער (פ"ט הערה טז). ובשו"ת אבני זכרון (ח"ב סי' ה) כתב שנכון לחזור ולהתירם ולקושרם בשעת כשיגדיל. וכ"כ בספר פסקי תשובות (סימן יד אות ג) שאנשי מעשה מחמירים בזה.

2 במשנה ברורה (סי' יד ס"ק ד) הצריך גדול העומד על גבי הקטן ומלמדו לעשות לשמה. ועיי"ש בביאור הלכה (שם ד"ה וטוב לעשות). מסתימת דבריו משמע שאפילו אם לא היה גדול עומד על גביו מ"מ אם עושה כן לעצמו ויודע שהטילם לשמה, שפיר דמי. הטעם שאינו צריך שיהא עומד על גביו אם עושה לעצמו, כתב בספר חנוך לנער (הגר"י בלויא עמ' לה הערה טו) שאפשר שמה שצריך 'גדול עומד על גביו', זהו מפני שאינו נאמן לומר שעושה לשמה, אבל לגבי דידיה ודאי נאמן. וכעי"ז כתב בספר שיח הלכה (ח"א עמ' קפח הערה טז) בשם הגרש"ז אויערבאך, מאידך בשו"ת משנה הלכות (שם) ביאר דעת הביה"ל דמיירי כשהיה גדול עומד על גביו.

3 בביאור הלכה (או"ח סי' לט ס"ב ד"ה בכל תיקון עשייתן) הביא מהפרי מגדים שקשר הדלי"ת והיו"ד צריכים עשייה לשמה, ושלא יעשום אשה וקטן, לפי שהם בכלל כתיבה כשי"ן שבבית של ראש. ובהמשך פסק: 'אך הקשר שעשה הקטן הזה לעצמו קודם שנעשה בן י"ג נ"ל דצריך להתירו לאחר שנעשה בן י"ג ולחזור לעשותו'. ובמשנה ברורה (שם סק"ח) מבואר שפסול הקטן בכתיבת תפילין אינו ניתר על ידי גדול העומד על גביו ורואה שהעשייה לשמה.

4 יסוד הפסול בגמרא (גיטין מה:) ובשו"ע (או"ח סי' לט ס"א): קטן, אפילו הגיע לחינוך, פסול לכתיבת תפילין. ובשו"ע (שם ס"ב) פסק שהפסול לכותבן פסול בתיקון עשייתן. וכתב בביאור הגר"א (שם ס"א ד"ה אפילו הגיע לחינוך) שחינוך הוא מדרבנן, ואילו הפסול לכתיבה מן התורה.

5 בשו"ע (או"ח סי' מג ס"ו-ס"ז) התיר להכניס תפילין בכלי כשאין מקום לשומרן, ואילו בבית הכסא שבבתי אסור משום שאפשר להניחם במקום המשתמר. המשנה ברורה (שם ס"ק כג-כד) פירש שההכנסה היא מפני עוברי דרכים, והביא בשם מחצית השקל דהיינו כשנרתיקן נתון בכיס שאינו מיוחד להן, כדין כלי בתוך כלי. ולעניין מרחץ כתב בערוך השולחן (סי' מה ס"ב) שאין להכניס דבר קדושה 'אם לא כשמכוסים יפה'.

6 בשו"ע וברמ"א (סי' מ ס"ב) מבואר שכיסויים המיוחדים לתפילין נחשבים ככיסוי אחד, אף כשהם רבים. המשנה ברורה (שם ס"ק ז-ח) כלל בכך גם את התיק הגדול לטלית ולתפילין, והתיר לכסות את נרתיקן בטלית שאינה כליין. אמנם בשו"ע (סי' מג ס"ו) התיר גם כלי שיש בו טפח, או כלי שאינו כליין אף בלא טפח.

7 בשו"ע (סי' מה ס"ב) חילק בין חדר החיצון שכולם לבושים, לאמצעי שמקצתם לבושים ומקצתם ערומים, ולפנימי שכולם ערומים. בחיצון מותר

שיעור המחיצה המתירה ישיבה לפני המתפלל

ר' אלחנן ביקש לשבת על ספסל בבית הכנסת, אך הבחין שמאחוריו עומד אחד המתפללים בתפילת שמונה עשרה, בתוך ארבע אמות ממקום מושבו. בין הספסל למתפלל עמדה מחיצת עץ קבועה, הגבוהה עשרה טפחים ורחבה שלושה טפחים. האם די במחיצה זו כדי להתיר את הישיבה, או שצריך שיהיה ברוחבה ארבעה טפחים? והאם מותר לשבת ממש כנגד פני המתפלל כאשר ראשו של היושב נראה מעל המחיצה?

ת. כדי להתיר ישיבה בתוך ארבע אמותיו של המתפלל על ידי מחיצה, צריכה להיות ביניהם מחיצה קבועה שגובהה עשרה טפחים ורוחבה ארבעה טפחים לפחות, שעל ידי כך מקום היושב נחשב רשות בפני עצמה. אולם, כאשר יושב ממש כנגד פני המתפלל והוא נראה מעל המחיצה, נכון לכתחילה לשבת מן הצד, כדי שלא יהא נראה שהמתפלל משתחווה לו[8]. מחיצה שרוחבה שלושה טפחים בלבד, אף שגובהה עשרה טפחים, אינה מספקת[9].

יציאת כהן לנטילת ידיים במניין מצומצם

ר' ידידיה הכהן התפלל במניין מאוחר שבו נכחו עשרה אנשים בלבד. באמצע חזרת הש"ץ עמד לצאת ליטול את ידיו לברכת כהנים, ונזכר שאם יצא יישארו בבית הכנסת רק תשעה אנשים, ובהם שליח הציבור. האם מותר לו לצאת לנטילה, אף שבינתיים לא יהיו תשעה העונים לברכות הש"ץ, או שעדיף שיישאר ויישא כפיו בלא נטילה נוספת?

ת. לכתחילה נכון ליטול ידיים קודם תחילת חזרת הש"ץ ולשמרן נקיות, או להכין מים לנטילה בתוך בית הכנסת, כדי שלא יתמעט המניין, או שימתין הש"ץ לכהן עד שיטול את ידיו וישוב לבית הכנסת[10].

אם הש"ץ כבר התחיל בחזרה, ואין אפשרות ליטול בבית הכנסת, נכון יותר שהכהן ישאר וישא כפיו על סמך נטילת שחרית, ובלבד שלא הסיח דעתו ויודע ששמר על ידיו נקיות. אך אם הסיח דעתו, רשאי לצאת ליטול ולשוב, אף שהש"ץ ימשיך בינתיים בתשעה, שכן הוא יוצא לצורך מצוה והחזרה התחילה בעשרה[11]. ומכל מקום במניין מצומצם כזה, אף אם הכהן יוצא, אין ללוי לצאת עמו לנטילה[12].

ברכה על מציצת פירות

ר' מאיר החזיק תפוז בידו כדי למצוץ את מימיו, מבלי לאכול את בשר הפרי. איזו ברכה עליו לברך? והאם הדין שונה כשמכניס את פלחי התפוז לפיו, לועס כדי להוציא את המיץ ופולט את הנשאר? וכיצד ישער את החיוב בברכה אחרונה?

ת. נחלקו הפוסקים אם מציצת פרי בלא הכנסתו לפה נחשבת כאכילתו או כשתיית מימיו. ולכתחילה ראוי לצאת מן הספק על ידי אכילת התפוז כדרך אכילתו, עם בשר הפרי, ולברך 'העץ'. אולם, כשמוצץ באמצעות לעיסה בשיניו, יברך 'בורא פרי העץ'. ואם בולע שיעור כזית בתוך כדי אכילת פרס, יברך אחריו 'בורא נפשות'[13].

שינוי בסדר ברכות הקידוש

ר' עזרא אחז גביע מלא יין לקידוש בליל שבת, ובטעות דילג על ברכת הגפן והתחיל בברכת קדושת היום. האם יש הבדל אם נזכר בכך בפתיחת הברכה, באמצעה או לאחר שסיים אותה? ואם כבר בירך את ברכת היום ואחריה את ברכת הגפן, אך טרם שתה, האם עליו לחזור ולקדש?

ת. סדר הקידוש הוא לברך תחילה 'בורא פרי הגפן' ואחר כך את ברכת היום. נזכר לאחר שהזכיר 'מלך העולם', קודם שהתחיל 'אשר קדשנו', יסיים 'בורא פרי הגפן' ואחר כך יאמר את ברכת היום[14]. אם נזכר רק לאחר שסיים את ברכת היום, יברך 'בורא פרי הגפן', ובדיעבד לא יחזור[15].

המשך בעמ' ד'

אף להניח תפילין, ובפנימי חייב לחלצן.

8 בשולחן ערוך (או"ח סי' קב ס"א) מבואר שאסור לישב בתוך ד' אמות של המתפלל. וטעם האיסור מבואר בטור (שם ס"ג), משום שנראה כאילו חברו מקבל עליו עול מלכות שמים, והוא אינו מקבל. אמנם הט"ז (סק"ג) הקשה על טעם זה, מדוע לא אסרו לישב אף בתוך ד' אמות של הקורא קריאת שמע, והלא עיקר קבלת עול מלכות שמים הוא בקריאת שמע. ולכן כתב בטעם ההרחקה, שהמקום שהמתפלל עומד עליו אדמת קודש הוא, הואיל והשכינה כנגדו, ואין זה ממידת כבוד ומורא לשכינה להפסיק בין המתפלל לשכינה, וכן כתב השו"ע הרב (ס"א). ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' מח) ביאר, שכיון שהתפילה במקום קרבן, נעשה המקום שמתפללים בו כעזרה, ובעזרה אסור לישב, כמבואר בגמרא (יומא כח.) שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד. ובמשנה ברורה (שם סק"ב) הביא מהחיי אדם (כלל כו ס"ד), שאם דבר קבוע הגבוה עשרה טפחים והרחב ארבעה מפסיק בין המתפלל לבין היושב, מותר לישב בצדו השני, שהרי יש כאן הפסק רשות. וכפי המבואר מדבריהם אין ההיתר אלא במחיצה קבועה, אבל מחיצה שאינה קבועה אינה חולקת את המקום לשתי רשויות, ואין לישב לפניה. ובשו"ת מהר"ם שיק (שם) דן בשיעור עובי המחיצה, והביא שמדברי הר"ש (כלאים פ"ב מ"ח) ד"ה ולסלע) מבואר שעובי המחיצה יכול להיות כלשהו, אך לדעת התפארת ישראל (בועז אות י) נראה שיש להחמיר שגם עובי המחיצה יהיה ד' טפחים. אמנם החיי אדם והמשנה ברורה התירו במחיצה הגבוהה עשרה והרחבה ארבעה, ולא חילקו בשיעור העובי. והנה בשו"ע (שם) הובאה שיטה נוספת, שיש להחמיר בישיבה מול המתפלל אפילו במרחק יותר מד' אמות, עד כמלוא עיניו. ובמשנה ברורה (שם סק"ח-ט) ביאר שאף שאינו יושב ברשות המתפלל, מכל מקום אסור לדעה זו משום שנראה כמשתחווה לו, והוסיף שרבים מהאחרונים כתבו שטוב להחמיר כשיטה זו. ולשיטה זו נמצא לכאורה, שאף כשיש מחיצה המפסקת בין המתפלל לבין היושב, יש להחמיר בישיבה כנגדו כאשר ראש המתפלל נראה מעל המחיצה, שהרי עדיין שייך כאן החשש של 'נראה כמשתחווה לו'. וכן מבואר בכף החיים (סק"ה), שציין בתוך דבריו לס"ק יא, ושם הביא את השיטה האוסרת לישב נגד המתפלל כמלוא עיניו מפני שנראה כמשתחווה לו, והוסיף שאף אם יש לפני המתפלל מחיצה של זכוכית, צריך היושב להחזיר פניו מכנגד המתפלל. והרי שעיקר האיסור תלוי בראיית המתפלל ולא בהיותו ברשותו, ולכן אין המחיצה מועילה כל זמן שהיושב רואה אותו. ומעתה יש לומר שגם במחיצה רגילה הגבוהה עשרה טפחים, אם ראש המתפלל נראה מעליה, יש להחמיר לשיטה זו, שהרי גם כאן שייך החשש של 'נראה כמשתחווה לו'. [אמנם האשל אברהם (ס"ד) כתב להדיא שמותר לישב לפני המתפלל כאשר יש לפניו מחיצה של זכוכית. אולם יש לומר שגם לדבריו אין זה אלא בדעת השיטה הראשונה שהתירה ישיבה לפני המתפלל יותר מד' אמות, אבל לשיטת ה'יש מי שאומר' שאסור לישב לפני המתפלל עד כמלוא עיניו מפני שנראה כמשתחווה לו, אסור גם במחיצת זכוכית]. ועל כן לכתחילה ישב קצת מן הצד, וכמו שכתב האליה רבה (שם סק"ד), שחשש זה הוא דווקא כנגד המתפלל ממש, ולא בצדדים שלפניו.

9 בעירובין (טז.) מצאנו נידון במחיצה המתירה זריעה כנגד חלקה העומד אף כשהפרוץ מרובה. אביי ביאר שאף לחכמים, ששיעור לבוד אצלם פחות משלושה טפחים, אין חלק המחיצה חשוב להתיר כנגדו אלא בארבעה טפחים. אמנם מתירוצו של רבא יש מקום ללמוד שדי בשלושה. וכך פירש הרשב"א (שם טז ע"ב, ד"ה רבא אמר) בשם הראב"ד שלדעת רבא די במחיצת שלשה טפחים. וכן הקשה הגרעק"א (על השו"ע יו"ד סי' רצו סמ"ו) על שיטת הר"ש (שם) שהצריך מחיצה רחבה ארבעה טפחים. אולם החזון איש (כלאים סי' ו סק"ו) כתב לתקן את הגירסא ולפרש שרבא מודה לאביי ששיעור מחיצה חשובה ארבעה, ובא לחדש שאפשר להעמיד את הברייתא גם כרשב"ג. וכתב שכן מבואר בירושלמי (כלאים פ"ד ה"ב) ובתוספתא (כלאים פ"ד ה"ו) ודוחק לומר שזה רק לשיטת רשב"ג. ועל כן אף בנידון דידן אין להקל במחיצה של שלושה טפחים.

10 בשו"ע (או"ח סי' נה ס"ג): 'אם התחיל באבות ויצאו מקצתן, גומר אפילו קדושה'. ובמשנה ברורה (ס"ק טו) ביאר שהוא הדין שיכול החזן להמשיך ולסיים את כל חזרת הש"ץ. אך מכל מקום אסור לצאת באמצע החזרה, וכמו שכתב הרמ"א (שם ס"ב) שעבירה היא לצאת, ועליהם נאמר (ישעיה א כח) 'ועוזבי ה' יכלו'. ולפיכך כתב הכף החיים (פלאג'י, סי' טו אות ע) שאם יש מניין מצומצם, ימתין הש"ץ באמצע החזרה עד שיטול הכהן ידיו, או שיכינו לו מים בתוך בית הכנסת. וכן נראה פשוט שהכהן יכול ליטול את ידיו קודם חזרת הש"ץ, כשם שהחזן המתפלל לפני העמוד נוטל את ידיו קודם החזרה. וראה בספר ארבע אמות של תפילה (ח"ב סי' פ"ה) שכתב לעניין כהן שאינו רוצה לעבור כנגד המתפלל כדי ליטול ידיו, שיכול בדיעבד להקדים ולרחוץ ידיו אפילו בין ישתבח ליוצר לשם ברכת כהנים.

11 בגמרא (סוטה לט.): 'אמר רבי יהושע בן לוי, כל כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו, שנאמר (תהלים קלד ב) 'שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. ופירש רש"י (ד"ה שלא) שהכוונה לכהן שלא נטל ידיו לפני עלייתו לדוכן, ומשמע מדבריו שאף כשנטל ידיו בשחרית או קודם התפילה, צריך לחזור וליטול קודם שיעלה לדוכן. וכן כתבו שם התוספות (ד"ה כל כהן). והדרב"ז (ח"ב סי' תשעה) כתב שיש מצוה מן התורה לרחוץ הידיים קודם נשיאת כפיים, כיון שנשיאת כפיים היא בכלל עבודת הכהונה, ודייק כן גם מלשון הרמב"ם (תפילה ונשיאת כפיים פט"ו ה"ח), שכתב: 'כהן שלא נטל את ידיו לא ישא את כפיו, אלא נוטל את ידיו עד הפרק כדרך שמקדשין לעבודה'. אך הוסיף שאף שלדעת רש"י ותוספות צריך הכהן ליטול ידיו סמוך לעלייתו לדוכן ממש, מכל מקום לדעת הרמב"ם אין הוא צריך ליטול אלא אם כן הסיח דעתו. וכן כתב הכסף משנה (שם, ובבית יוסף סי' קכח ד"ה ויטול) בדעת הרמב"ם, שאם לא הסיח דעתו מנטילת ידיו בשחרית או קודם התפילה, אינו חייב לחזור וליטול. אולם כתב שמספר הזוהר (ח"ג קמו.) נראה שאף אם לא הסיח דעתו, יש מצוה בנטילה נוספת קודם נשיאת כפיים, וכדעת שאר הראשונים. ולפי זה פסק השו"ע (או"ח סי' קכח ס"ו): 'אף על פי שנטלו הכהנים ידיהם שחרית, חוזרים ונוטלים ידיהם עד הפרק'. וכתב המשנה ברורה (סק"כ) שבאופן שאין לו מים, יכול לסמוך על שיטת הרמב"ם שיוצא בנטילת ידיים של שחרית, אם לא הסיח דעתו ויודע שלא נגע במקום מטונף. ולפי זה נראה, שאף באופן שיש בבית הכנסת עשרה מתפללים בדיוק, אם הכהן לא הסיח דעתו ויודע ששמר את ידיו נקיות מנטילתו שלפני התפילה ועד עתה, שיסמוך על שיטת הרמב"ם ולא יצא ליטול ידיו. אמנם כאשר הסיח דעתו ולא שמר את ידיו בנקיות, שאינו יכול לסמוך על נטילתו שקודם התפילה, ואף אינו יכול להסתפק בקיונות הידיים בדבר המנקה כבתפילה, שכן כתב המשנה ברורה (ס"ק יט) שנטילת ידי הכהן צריכה להיות במים דווקא, כתב בשו"ת רבבות אפרים (ח"ב סי' נד) שיכול לצאת באמצע חזרת הש"ץ ליטול את ידיו, ואין בכך משום 'ועוזבי ה' יכלו', כיון שיוצא לצורך. והביא מהגר"ר שריה דבלצקי שיש לבקש מהחזן שיאריך מעט בברכה שהוא עומד בה, כדי שיספיק הכהן לשוב קודם חתימת הברכה.

12 כן כתב בשו"ת משובות והנהגות (ח"ג סי' מח) שנטילת הלוי אינה חובה אלא רק מעלה במצוה, ואין לגרום לחיסרון במניין מחמתה.

13 הפרי חדש בשו"ת מים חיים (סי' ז) כתב שהמוצץ לימונים ושאר פירות מברך ברכת הפרי כיון שמציצה היא בכלל אכילה, והוסיף שאף לעניין ברכה אחרונה שיעורו בכזית כאכילה ולא ברביעית כשתייה. וכן כתב החסד לאלפים (סי"ק יד), והגרעק"א (על השו"ע או"ח סי' רב ס"ח) העתיק את דברי הפרי חדש להלכה, וכן הביא הדעת תורה (שם ס"ח), וכן נראה מדברי הפרי מגדים (סי' רג א"א סק"ג). אולם המגן אברהם (סי' רג סק"א) כתב שמיני אוכמניות שאין אוכלים אותם אלא מוצצים וזורקים מברך עליהם שהכל נהיה בדברו, וכן כתבו האליה רבה (סק"א) והשו"ע הרב (ס"ג), והאמרי בינה (או"ח סי' טז) כתב שאין זה כדברי הפרי חדש. וכן מבואר להדיא בשו"ע הרב (סדר ברכות הנהנין פ"ו ס"ט) שהמוצץ שאר פירות שאינם ענבים וזיתים מברך שהכל נהיה בדברו, וכן כתב הקצות השולחן (סי' נט, בדי השלחן סק"י) שמוצץ דינו כשותה מי פירות כיון שכבר נימוח ויצא מתורת אוכל. אמנם בנשמת אדם (כלל נא ס"ו) כתב שאין להוכיח מדברי המגן אברהם כיון שכוונתו לאוכמניות שאינן ראויות אלא למציצה ולכך מברכים עליהן שהכל, אבל המוצץ פירות אחרים מברך את הברכה הראויה להם. ולנוכח המחלוקת כתב האמרי בינה (שם) שמהראוי שלא להיכנס לספק ברכה אלא יאכל מעט מהפרי ויברך בורא פרי העץ. והבן איש חי (שנה ראשונה, מסעי אות ח) כתב לחלק שהמוצץ פרי על ידי שמכניסו לפיו ולועסו בשיניו דינו כאכילה ומברך בורא פרי העץ, ואם אכל כזית מברך ברכה אחרונה. אך המוצץ בלא לעיסה בפה, אלא אוחז הפרי בידיו ומוצצו, דינו כשתיית מי פירות ומברך שהכל, ואינו מברך ברכה אחרונה אלא בשותה רביעית. וכן העתיק הכף החיים (סי' רב ס"ק סג), וכן כתבו להלכה בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' רה, הערות על השו"ע סי' רב סט"ו) ובשו"ת יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כה). וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' קי אות ד) לעניין גדר ברכה אחרונה שהמוצץ בלא לעיסה שיעורו ברביעית, ואילו אם צריך לעיסה דינו כאוכל ושיעורו בכזית. אולם, יש לציין שכל האמור הוא לעניין שאר פירות, אבל המוצץ ענבים מברך בורא פרי העץ אפילו כשאינו מכניסם לתוך פיו, וכמבואר בשו"ע הרב (סדר ברכת הנהנין שם).

14 במשנה (ברכות נא:) נחלקו בית שמאי ובית הלל, ודעת בית הלל שמברך על היין ואחר כך על היום, וכן פסק השו"ע (או"ח סי' רעא ס"י). ואם היה בדעתו להתחיל את ברכת היום ואחר שהזכיר שם ומלכות נזכר שלא בירך על היין, יכול לסיים בורא פרי הגפן, וכמבואר במשנה ברורה (סי' רט סק"ב-ג) שהמסיים את הברכה כראוי יוצא ידי חובתו, אף שבשעת הזכרת השם והמלכות נתכוון לברכה אחרת. [ואף שהביאור הלכה (ד"ה ותוך כדי דיבור) הסתפק אם גם בברכה שחיובה מהתורה יוצא ידי חובתו באופן כזה, ונשאר בצ"ע, מכל מקום ברכת בורא פרי הגפן של הקידוש אינה מהתורה].

15 הנה באמת מצינו בשו"ע הרב (או"ח סי' תעג ס"ו), בתוך דיני סדר יקנה"ז, שכתב שהמקדים את הקידוש לברכת היין חוזר על ברכת הקידוש, משום שעשה כבית שמאי כנגד בית

המשך מעמ' א'

אלא שכל זה בהנחה שמדובר בפלסטיק קשיח ואטום, שאין בתחתיתו נקב ניקוז בשיעור ששורש קטן יכול לצאת דרכו. אם יש בו נקב, יש לדונו כעציץ נקוב, אלא אם מונחת תחתיו צלחת או מחיצה אטומה החוצצת בינו לבין הקרקע.

עציץ פלסטיק שאינו נקוב

אף שהעציץ עשוי פלסטיק ואינו נקוב, אין הדבר מוסכם שניתן להחשיבו בוודאות כ'עציץ שאינו נקוב'. בשו"ת שבט הלוי (חלק ו סימן קסז) תלה את הדין בבירור המציאות, וכתב שרק אם יתברר בבירור גמור שאין יניקה עוברת דרך הפלסטיק, ניתן להחשיבו כחציצה. גם בשו"ת נתן להורות (חלק ו סימן קא) הסתפק בדינו של הפלסטיק, אם הוא מפסיק את היניקה כדוגמת כלי מתכת, או שיש לחוש בו ליניקה.

אולם כמה מפוסקי זמננו נקטו שפלסטיק אטום חוצץ בפני היניקה, ובהם הגרי"ש אלישיב, הגר"נ קרליץ (קובץ תשובות חלק ג סימן רמג, משפטי ארץ שביעית פרק ו הערה 12 ועוד). ואולי יש חילוק בין פלסטיק קשיח ועבה, שיש להחשיב את העציץ כמי שאינו נקוב, לבין פלסטיק דק ורך, ובפרט שקית גידול, שבהם יש לחשוש שהפלסטיק אינו מפסיק את היניקה.

בנידון שלפנינו אין לומר שמחמת היות העציץ עשוי פלסטיק הרי הוא בוודאי 'אינו נקוב', אלא יש לצרף זאת כספק נוסף. מאחר שמדובר בעציץ פלסטיק אטום, ומתחתיו מצויים שיש או אלומיניום, יש צדדים חשובים להחשיבו כמנותק מן הקרקע. אולם מאחר שיש פוסקים שהסתפקו בעצם דין הפלסטיק, ובצירוף שאר הספקות הנוגעים לנוף היוצא מן העציץ ולמקום המקורה, נראה כי יש להפריש מן המלפפונים תרומות ומעשרות בלא ברכה.

יציאת הנוף מעבר לעציץ

בסוגיית הגמרא בגיטין (כב.) נחלקו אביי ורבא בעציץ הנמצא בארץ ישראל ונופו נוטה לחוץ לארץ, אם הולכים אחר מקום הנקב או אחר מקום הנוף. להלכה פסק הרמב"ם (תרומות פרק א הלכה כה) שבעציץ נקוב שלא השתרש בקרקע הולכים אחר הנוף.

לדעת כמה מן הראשונים, ובהם הר"ש (עוקצין פרק ב משנה י), תוספות ותוספות הרא"ש (גיטין שם ד"ה בתר נקבו), גם בעציץ שאינו נקוב יציאת הנוף יכולה לחבר את הצמח למקום שמעליו הוא נמצא. כן הביאו המשנה למלך (הלכות ביכורים פרק ב הלכה ט) והחזון איש (ערלה סימן א ס"ק טז אות ח). אמנם הגרש"ז אויערבאך בספרו מעדני ארץ (תרומות פרק ראשון הלכה כה) כתב שלפי הרמב"ם כוחו של הנוף נאמר בעיקר בעציץ נקוב, ולא שכל נוף היוצא מעציץ שאינו נקוב הופך את כל הצמח למחובר.

ונראה שיש חילוק בין אם הנוף יוצא מן העציץ ומאהיל ממש על הקרקע גלויה, שבזה יש לחשוש שהוא מקבל דין מחובר לקרקע. לבין אם הנוף יוצא מן העציץ אך תחתיו יש משטח החוצץ בינו לבין הקרקע, כגון לוח שיש ואבן או מתכת, שאז אין יציאת הנוף כשלעצמה הופכת אותו למחובר לקרקע. אולם עדיין מקום הנוף עשוי לקבוע אם הצמח נחשב כגדל במקום מקורה או במקום פתוח.

לפיכך, בנידון שלפנינו, מאחר שמתחת לכל הנוף והמלפפונים יש לוח שיש או אלומיניום, אין הבדל בין המלפפון שמעל השיש לבין זה שחלקו מעל האלומיניום. שניהם מנותקים מן הקרקע, ויציאתם מעבר לשפת העציץ אינה הופכת אותם לעציץ נקוב או למחוברים לקרקע.

אולם אם בעתיד יצאו הגבעולים או העלים מעבר לאדן ולסורגים ויהיו תלויים באוויר מעל קרקע גלויה, יש לראות את כל השתיל כספק מחובר.

הגדל בתוך הבית

כתב הרמב"ם (הלכות מעשר פרק א הלכה י) 'אילן שנטעו בתוך הבית פטור ממעשרות, שנאמר (דברים יד כב) עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה. ויראה לי שהוא חייב במעשרות מדבריהם', והיינו שכיון היוצא "השדה" ובית אינו שדה, לכך פטור ממעשרות, אך שדעת הרמב"ם שהגדל בבית אף שפטור מן התורה מדרבנן הוא חייב. מאידך הראב"ד (שם) חלק על הרמב"ם, ודעתו שגידולי הבית פטורים אף מדרבנן.

ומאחר שנחלקו הראשונים אם מדרבנן יש להפריש מגידולי בית, בנידון דידן שהוא עציץ שאינו נקוב, יש להפריש בלא ברכה, לפי שספק ברכות להקל.

מה נחשב בית

כתב החזון איש (שביעית סימן כב ס"ק א) 'וגדר בית, ודאי אין צריך בית שחייב במזוזה, והדעת נוטה דהעיקר תלוי בכיסוי, ואולי צריך מחיצות עשרה טפחים גם כן'. מדבריו למדנו שאין צורך בבית גמור הראוי למגורים. עיקר הגדרת המקום כבית היא הקירוי, ולכתחילה ראוי שיהיו גם מחיצות בגובה עשרה טפחים.

בנידון שלפנינו יש למרפסת קיר אבן בגובה עשרה טפחים, לפיכך, אין צורך שהסורג שמעליה יהיה אף הוא בגובה עשרה טפחים. העובדה שהעציץ מונח על עובי המחיצה ונופו נוטה החוצה אינה מבטלת את צירוף המרפסת לבית, בפרט כאשר הכול מצוי תחת קירוי. אמנם, לעניין הגג, יש לחלק בין גג קבוע ואטום, המונע גשם ומאהיל בקביעות על מקום העציץ והנוף, שנחשב קירוי. לבין יריעת הצללה או פרגולה פתוחה שגשם ושמש עוברים דרכה.

והנה בגג זמני שנועד להסרה נחלקו האחרונים: הגרצ"פ פרנק (הר צבי, זרעים חלק ב סימן לד) סבר שגם קירוי ארעי מפקיע שם שדה, ואילו החזון איש (שם) סבר שאוהל ארעי אינו הופך שדה לבית.

הבעלות על הזרעים והפירות

במעשה דנן שהקטנים שתלו את הזרעים, השאלה היא מי הוא הבעלים לעשות את ההפרשה.

כתב הרמ"א (חושן משפט סימן ער סעיף ב) 'אם נתנו מתנה לקטן הסומך על שולחן אביו הרי היא של אביו'. ולפי זה, מתנה רגילה שניתנה לילד קטן הסמוך על שולחן אביו נחשבת בדרך כלל כממונו של האב, משום שמסתמא הנותן נותנה על דעת שהאב ישמור עליה

המשך בעמ' ו'

ביני עמודי
הרה"ג שמואל דוד בידר

קידוש שבת בבוקר

דנו הרבה באחרונים על איסור הטעימה קודם קידוש שבת בבוקר לאנשים בריאים ולחולים ולנשים.

מהות המצוה

ועתה נבאר, דהנה עצם חיוב קידוש שבת בבוקר מקורו מגמ' פסחים ק"ח ע"א ת"ר זכור את יום השבת לקדשו אין לי אלא בלילה, ביום מנין ת"ל זכור את יום. וטעם מצוה זו שצריך לחזור ולקדש ביום אע"פ שקידש בלילה היא משום לחלק בין מידת שבת לחול שאומרים שירה על היין כ"כ הרשב"ם שם או משום דכבוד יום עדיף מכבוד לילה לכן ראו חכמים לעשות זכר לקידוש כ"כ הר"ן.

והתקנה היא לברך בופה"ג קודם הסעודה, והראוהו קידושא רבה משום דברכה זו מברכין על כל המצוות שמברכין על הכוס - רשב"ם, ועוד דמל' סגי נהור דהוה קידוש קצרה וקראוהו ארוכה.

ונחלקו הראשונים אי החיוב היא מדאורייתא או מדרבנן.

שיטת המהר"ם מובא במג"א סי' תקצז דהוא חיוב מהת' כדדרשינן מקרא זכור את יום אבל רוב ראשונים ס"ל דהוא מדרבנן דהא דילפינן מקרא הוי אסמכתא בעלמא כדמצינו ברמב"ם פכ"ט ה"ד שכתב שעיקר קידוש היא בלילה, ודייק מזה הפרמ"ג (רפט משב"ז סק"א) דרק בלילה היא מדאורייתא ולא ביום.

וכן הר"ן כתב בפירוש שהוא רק תקנת חכמים דאם היה דאורייתא היו צריכים למימר כל נוסח הקידוש ולא באופן שנראה כברכת הנהנין אלא ע"כ דהוי חיוב דרבנן זכר לקידוש.

חיוב נשים

דנו הפוסקים מה דין הנשים בחיוב הקידוש, הפרמ"ג (בס' רפט משב"ז סק"א) נקט בפשטות דחייבות כמו דחייבות בכל מצוה דשבת הן דאורייתא והן דרבנן, וכדכתב המג"א בסי' רצא סקי"א על דברי המחבר דנשים חייבות בסעודה שלישית, דלכל מילי שבת איש ואשה שוין.

וכן מבואר בהר"ן (שבת קי"ז) שהביא דברי ר"ת שנשים חייבות בלחם משנה בשבת מטעם שאף הן היו באותו הנס, וכתב הר"ן עליו דלא צריך לזה דהרי כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה ונכללין בכל דיני דשבת.

מאידך שיטת המהר"ם חלאווה בשם מורו הרשב"א (פסחים קו) דנשים פטורות מקידוש שבת בבוקר דאינו אלא אסמכתא בעלמא וכנ"ל.

טעימה קודם הקידוש

נחלקו הראשונים אי אסור לטעום קודם קידוש שבת בבוקר כמו קידוש של לילה או לא דעת הרמב"ם (שבת כט, י) שאסור לטעום כלום קודם קידוש כדין קידוש של לילה, וביאר בהרב המגיד דאפי' טעימה בעלמא נמי אסור דחז"ל תיקנו קודם שימלא כריסו לקדש משום כבוד השבת ואפי' טעימא נמי אסור דאל"כ נתת דבריך לשיעורין.

ומאידך דעת הראב"ד שם חולק על הרמב"ם וס"ל דמותר לטעום קודם הקידוש דהוה רק אסמכתא בעלמא וליכא חיוב גמור.

ופסק המחבר בסי' רפ"ט כשיטת הרמב"ם דאסור לטעום קודם קידוש.

אימתי זמן קידוש

נחלקו הראשונים מאמתי מתחייב אדם בקידוש שיהא אסור בטעימה קודם קידוש דעת מהר"ם המובא בטור סי' פט דמיד בבוקר אסור לשתות אפי' מים דעדיין לא קידש ודעת הרא"ש דמותר לשתות קודם התפילה מים דרק אחר התפילה חל חובת קידוש שאז היא זמן סעודה דהרי א"א לאכול קודם התפילה וכן פסק המחבר בשו"ע סי' רפט.

שחרית או מוסף

ונחלקו האחרונים אם אחר תפילת שחרית כבר חל חובת קידוש ואסור לטעום קודם קידוש או אחר תפילת מוסף חל חובת קידוש.

וצדדי השאלה היא דהרי אנו נוקטים לדינא דלא כרב הונא. ומותר לאכול קודם תפלת מוסף ואה"נ דרק פירות או פת מועט לכן הוי זמן אכילה אבל לא זמן הסעודה.

והמג"א בסימן רפו סק"א נקט דאחר תפלת שחרית חל חובת קידוש ואסור לטעום קודם קידוש וכן נקט במשו"ב שם.

מאידך הדעת שם מביא מכמה וכמה אחרונים שס"ל כיון שאינו עדיין זמן הסעודה, דאינו אלא לאחר תפילת מוסף ואפשר לאכול ולשתות אחר תפילת שחרית כ"ז שלא התפלל מוסף עדיין.

נמצא לדינא אדם מתחייב בקידוש אחר תפילת שחרית ואז אסור לו לטעום כלום עד שיקדש, אכן מצינו בכמה מהאחרונים שסמכו על דברי הדע"ת הנ"ל להתיר לשתות קודם תפילת מוסף וכן נהגו בכמה קהילות קדושות.

חולה

עתה נבאר דין החולה נמי שזקוק לאכול קודם התפילה דהותר לו כמבואר בס' פ"ט דמצד אחד זמן חיוב הקידוש כתקנת חז"ל היא אחר התפילה, וא"כ כל שאוכל קודם התפילה לא נתחייב עדיין בקידוש, ומצד שני הרי זמן החיוב היא אחר התפילה משום שאז הוי זמן הסעודה דהרי קודם התפילה א"א

המשך בעמ' ו'

ברירת מארזי סעודות כשחלק מהאוכל מיועד לאחר זמן

בשבת שנערכה בכפר נופש, הוכנו למשתתפים שקיות ובהן המאכלים לסעודת הבוקר ולסעודה שלישית. ר' שמעון התבקש לאתר את השקית המיועדת למשפחתו בתוך השקיות הרבות שהונחו יחד. כשמצא אותה, התעורר בליבו ספק: האם מותר לו להוציא את השקית כולה, אף שכרגע הוא זקוק רק לחלק מתכולתה? או שעליו לשלוף מתוכה את המאכלים הנצרכים לסעודה הנוכחית בלבד, ואת השאר להותיר בפנים?

ת. תערובת הטעונה ברירה, מותר לברור ממנה ביד רק את הכמות הדרושה לסעודה המתחילה עתה, ומותר ליטול גם עבור כל בני הבית. אך אסור לברור מראש לסעודה שלישית, או לברור מנות נוספות מעבר לכמות הנצרכת לסעודה הנוכחית. אולם שקית שהוכנה מראש כמנה אחת, מותר ליטול אותה בשלמותה לסעודת הבוקר, אף אם די בה גם לסעודה שלישית[16]. לכתחילה רצוי להעמיד כל מארז בפני עצמו לפני שבת, כדי שלא תהיה תערובת. בשעת החיפוש מותר להזיז שקיות בתוך התערובת כדי להגיע לשקית הרצויה, אך אין למיין את האחרות לערימות[17].

ברירת מאכל קפוא זמן רב לפני הסעודה

בשבת בבוקר, לפני התפילה, פתח ראובן את המקפיא ומצא במגירה קופסאות קפואות מעורבות זו בזו, ובתוכן קופסת לפתן שהוא מתכוון להגיש בסעודת היום. כדי שהלפתן יספיק להפשיר רצה ראובן להוציא אותו כבר כעת מבין שאר הקופסאות ולהניחו על השיש להפשרה, אך הסתפק האם מותר לעשות כן, או שמא יש בכך משום איסור בורר, כיון שהוא בורר את המאכל זמן רב לפני הסעודה?

ת. אוכל קפוא הנמצא בתערובת וזקוק להפשרה ממושכת, מותר להקדים את הברירה כשיעור הזמן הנצרך להפשרה עבור הסעודה[18].

קריאת ספרי מתח וקומיקס בחול ובשבת

בני מחבב קריאת ספרי מתח וקומיקס, כעת הוא הגיע בני לגיל בר מצווה ורציתי לברר בנוגע לקריאת ספרים מעין אלו, האם קריאת הספרים מותרת בשבת, או שעלי למנוע ממנו את קריאתם גם בימות החול? והאם ספרי קומיקס חמורים יותר משום 'כתב המהלך תחת הצורה', ובפרט כשהציורים מושכים את העין?

ת. א. חז"ל אסרו לקרא בשבת כתבים משום 'שטרי הדיוטות', לכן ראוי לדעת שהקריאה בשבת ברוב הספרים שאינם ספרי קודש, אסורה משום שטרי הדיוטות, ואף שהיו שהורו להקל כדברי הרמ"א שהאיסור לקרוא בשיחת חולין וספרי מלחמות הוא דווקא בשפות לועזיות אך בלשון הקודש מותר, כתב המשנה ברורה בשם האחרונים שהורו להחמיר בזה. אמנם יש מקילים לצורך גדול ובספרים נקיים, ויש שהורו רק שלא למחות בנשים וקטנים הנוהגים להקל[19]. ואין חומרא בקומיקס משאר ספרים, ולכן יש לברר היטב האם עיקר הסיפור שבספר קומיקס זה ראוי לקריאה בשבת, כגון ספרים שיש בהם מוסר השכל וחינוך למידות טובות ויראת שמים, כפי שמצוי בסיפורים מגדולי ישראל[20].

ב. לגבי הקריאה בהם בימות החול. אין איסור לקרוא סיפור וקריאה שאינה לימוד תורה[21], ומצד שני אין להקל להתיר לקרוא כל ספר שהוא רק מפני שהוא נפוץ או שנכתב לקהל שומרי מצוות. סיפורים שמביאים ליראת שמים, למידות טובות וללימוד מוסר נכון לקרוא[22]. כמו כן, כאשר נצרכת מנוחה אמיתית מן הלימוד, יש להתיר קריאה מוגבלת בספר נקי לשם התרעננות וחידוש הכוחות לעבודת ה'. ואין הכוונה לקריאה שנעשית כדי לכלות את הזמן, כמו ספרי עלילות ממכרים שמביאים להזנחת סדרי הלימוד[23].

המתנה אחר אכילת בצל שהתלכלך בכבד

ביום ראשון אכל יענקל מן ה'ציבל' שנשאר מסעודת השבת, והבחין שהיה מלוכלך מעט בכבד. הוא הסתפק האם עליו להמתין שש שעות קודם אכילת מאכלי חלב. חברו אמר שאפשר לצרף את דברי מהר"ם שיף שכבד אינו נידון כבשר. האם יש חילוק בין מעט כבד שנדבק בבצל לבין מגע בלבד, והאם אפשר לסמוך על הסברה האמורה?

ת. אם אכל עם הבצל פירורי כבד או מריחה של כבד הניכרים בו, עליו להמתין שש שעות, כמו לאחר אכילת בשר. היות הכמות מועטת אינה

הלל, וכמבואר בברכות (נא:) שנחלקו בית שמאי ובית הלל האם ברכת היין קודמת לברכת היום או להיפך. אך במנחת פתים (לגר"מ אריק, סי' רעא ס"י) הקשה מהמבואר בשו"ע (או"ח סי' רעא סט"ו) שמי שהפסיק בדיבור אחר גמר הקידוש או שנשפכה הכוס, מביא כוס אחר ומברך בורא פרי הגפן ואינו חוזר ומקדש, אף שנמצא שבירך הגפן אחר ברכת היום, וכתב שדברי השו"ע הרב צע"ג. אכן בתהילה לדוד (סי' רעא ס"ק טו) תירץ שבאופן זה אין חזרת ברכת היין מחייבת חזרת הקידוש, כיון שנעשה מתחילה כסדרו, אבל כשהפך את הסדר מתחילתו לא יצא וחוזר ומברך. והנה שורש דין זה תלוי במחלוקת הראשונים בביאור דברי רב יוסף שאמר (ברכות יא.) לעניין קריאת שמע 'עשה כבית שמאי לא עשה ולא כלום', האם הנוהג כבית שמאי במקום בית הלל יוצא ידי חובתו או לא: שלדעת התוס' (שם ד"ה תני) ותוס' רבינו יהודה (שם) והשיטה מקובצת (שם) הקורא קריאת שמאי כדברי בית שמאי לא יצא ידי חובתו. ולדעת הר"ן (סוכה יב: מדפי הרי"ף, ד"ה אמרו לו) והריטב"א (סוכה כח. ד"ה הא דתנן) והרשב"ץ (ברכות יא.) וכן הביא בספר המכתם (ברכות יא. ד"ה העושה) שכן הוא דעת הראב"ד, וכן נראה מסתימת שאר הפוסקים שאינו מקיים את המצוה מן המבחר, אך בדיעבד יצא. והפרי מגדים (סי' סג א"א סק"ב) הסתפק בדעת השו"ע להלכה, ובמשנה ברורה (שם סק"ה) הביא בשמו ש'אפילו אם אין הכוונה בעמידתו לעשות כבית שמאי אלא לעורר הכוונה וכדומה, אפילו הכי אסור וכו', ואף על פי כן אין צריך בזה לחזור ולקרות בדיעבד'. וכן מצאנו נידון זה בנוסח ברכת האש במוצאי שבת, שבו נחלקו בית שמאי מברכים 'בורא מאור האש', ולדעת בית הלל 'בורא מאורי האש'. ובב"ח (או"ח סי' רצח ס"א) כתב שהמברך בורא מאור האש ולא מאורי האש לא יצא, וביאר המגן אברהם (שם סק"ג) שהוא משום שעשה כבית שמאי, אולם האליה רבה (סי' רצח סק"א) כתב הטעם משום שיש הרבה מיני מאורות באור, וכשאומר 'מאור האש' הרי משנה מנוסח הברכה, והוסיף שזה דלא כדברי המג"א. ובתוספות שבת (שם סק"ב) כתב שאף לטעם המג"א אין זה רק כאשר שינה ואמר מאור האש, שכיון שאין זו טעות שכיחה, ניכר שעשה כבית שמאי. אבל מי ששכח לברך בורא פרי הגפן לפני ברכת היום ובירך אחריה, אינו חוזר, כיון שדרך בני אדם להקדים את המאוחר, ואין זה נראה שעשה כבית שמאי. ובבגדי ישע (סי' רצח, על מג"א סק"ג) כתב שאף לדברי הב"ח אין זה אלא במי שמתכוון לעשות להדיא כבית שמאי, אבל מי שטעה ועשה כבית שמאי יצא ואינו חוזר. ומבואר שלדעת האליה רבה אף המכוון לעשות בהדיא כבית שמאי יצא ואינו חוזר, ולדעת התוספת שבת ובהגדי ישע יש להקל בטעה ועשה כבית שמאי, וזהו שלא כדברי השו"ע הרב והתהילה לדוד, שנראה מדבריהם שאף בטעה ועשה כבית שמאי לא יצא. וכן נראה מדברי המשנה ברורה (סי' רעא ס"ק סג) שהביא מהדרך החיים (סי' ע סק"ב) שמי שמהפך את סדר הברכות בקידוש עושה איסור, ומשמע שבדיעבד יצא ידי חובתו ואינו חוזר ומברך. ועל כן נראה שבדיעבד כאשר טעה והקדים את ברכת היום לברכת היין אינו צריך לחזור, כיון שספק ברכות להקל, וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה (פמ"ז הערה קצא).

16 בהיתר הברירה בשבת מבואר בשו"ע (או"ח סי' שיט ס"א) שמותר לברור רק אוכל מתוך הפסולת, ביד ולא בכלי, ובתנאי שהברירה היא כדי לאוכלו לאלתר. והוסיף הרמ"א שמותר לברור גם עבור אחרים האוכלים עמו בסעודתו. וכתב המשנה ברורה (סק"ה): 'ואם כוונתו כדי שישתייר גם אחר הסעודה או על סעודה אחרת חייב חטאת, אך אם ממילא נשתייר מבירורו עד לאחר הסעודה, אין בכך כלום כיון שכבר בירר בהיתר'. ומבואר שאין לברור מראש עבור סעודה אחרת, אך אם בירר לצורך הסעודה הנוכחית ונשאר מהאוכל, אין בכך כלום. אמנם בנידון שלפנינו, שהאוכל של הסעודה השנייה והשלישית נמצא יחד באותה שקית, נראה שמותר להוציא את כל השקית מתוך התערובת, ואין צריך לפתוח אותה ולהוציא ממנה רק את האוכל לסעודה הנוכחית. שכן הוצאת השקית בשלמותה כעת היא בגדר הוצאת אוכל מתוך פסולת סמוך לאכילה, הואיל והוא צריך כעת את השקית הזו.

17 כאשר כל שקית עומדת בפני עצמה ואינן מעורבות יחד, אין זה בגדר תערובת ואין שייך בזה איסור בורר, וכמבואר במשנה ברורה (סי' שיט ס"ק יד). אף כאשר השקיות מונחות זו על גבי זו, מותר לסלק את העליונות כדי להגיע לשקית שמונחת למטה, ואין זה דומה לבורר פסולת מתוך אוכל, וכמבואר במשנה ברורה (שם ס"ק טו) ובביאור הלכה (ד"ה לאכול מיד), שכיון שהפסולת והאוכל אינם מעורבים אלא מונחים זה על גבי זה, ובהסרת העליון אין הוא מתקן את התחתון, אין זה בגדר תערובת ואין בזה משום איסור בורר. ובשמירת שבת כהלכתה (פ"נ הערה עח) הובא מהגרש"ז אויערבאך שאפילו כאשר אינו יודע היכן מונחת השקית שהוא מחפש, מותר לו לסלק את העליונות. אולם יש שהחמירו בכך כאשר הוא מגביה ומסלק לגמרי את העליונות (שביתת השבת בורר סיג, ובבאר רחובות ס"ק כז), לפי שהמסגרת השולחן (סי' פ סט"ז) כתב שטעם ההיתר לסלק את הפסולת המונחת מלמעלה הוא משום שזה כקילוף קליפת הפרי, וסברא זו שייכת רק כשהוא יודע היכן מונח החפץ שהוא רוצה להוציא. ומכל מקום כתב הביאור הלכה (שם) שכל ההיתר הוא רק כאשר הוא מסלק את המין העליון בלבד, אך אם בשעת הסילוק הוא מסדר אותו ומכין אותו לאחר זמן, אסור, כיון שזה בכלל ברירה, ולכן בעניינו אסור למיין ולסדר את השקיות העליונות בערימה.

18 המשנה ברורה (סי' שיט סק"ד) כתב שכאשר הוא בורר סמוך לסעודה הנמשכת כמה שעות, הרי זה בגדר לאלתר, אף שיעבור זמן רב עד אכילת המאכל. ובשו"ת רב פעלים (ח"א או"ח סי' יב ד"ה והנה) כתב שהבורר מאכל שאינו ראוי לאכילה עד שישרה במים שלוש או ארבע שעות חייב משום בורר, כיון שאין זו ברירה סמוך לאכילה. אמנם בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה רכב) הובא מהגרש"ז אויערבאך שמותר לברור מאכל כמה שעות קודם הסעודה, כאשר רוצה להשרותו ברוטב וכדומה כדי להשביח את טעמו, לפי שכך היא דרך אכילתו, והשווה זאת לדברי המשנה ברורה (שם) שהבורר סמוך לסעודה הנמשכת כמה שעות הרי זה בגדר לאלתר, אף שיעבור זמן רב עד אכילת המאכל. והוכיח כן ממה שכתב המחצית השקל (סי' תקי סק"ב), שלדעת הרשב"א (עבודת הקודש, בית מועד שער א סי' ה) הסובר שאסור לברור ביום טוב שלא על מנת לאכול לאלתר, מותר לברור קמח כדי לאפות ממנו פת, והרי שאף שיקח זמן רב עד שהפת תיפאה ותהיה ראויה לאכילה, הרי זה בגדר לאלתר. ולפי זה כתב בשמירת שבת כהלכתה (שם סע"ט ופ"א) להתיר לברור מאכל קפוא אף קר ביותר כשדעתו לאוכלו כשיפשיר, וכן מאכל חם על מנת לקררו במקרר כשדעתו לאוכלו כשיתקרר. אולם בשם הגרי"ש אלישיב (איל משושלם בורר פ"ח סכ"ו, וביום השבת סי' ס"ה) מובא שאין להתיר זאת אלא כאשר המאכל אינו ראוי לאכילה בלא פעולה זו, ולפי זה בעניינו מותר לברור מאכל קפוא שאינו ראוי לאכילה טרם הפשרתו. יש להוסיף שכל האמור אינו אלא כאשר האוכל שנמצא בקופסאות הנוספות ראוי לאכילה לאחר הפשרתו, אולם אם יש שם קופסאות ובהן אוכל שאינו מבושל, מבואר בשו"ע (או"ח סי' שח סל"א-ב) שבשר חי אינו מוקצה, אך דגים חיים הם מוקצים. ולדעת כמה מהאחרונים (ערוך השולחן סי' שח סג"ח, מסגרת השלחן סי' פח סק"ח, בן איש חי שנה שנייה פקודי אות ט, מנחת שבת סי' פח ס"ק טז, שו"ת אגרות משה ח"ה סי' כב) בזמננו אף בשר שאינו מבושל מוקצה, ועל כן יטלטלם רק כלאחר יד.

19 בשו"ע (סי' שז סעיפים יג, טו-טז) מובא איסור שטרי הדיוטות והגזרות הנלוות לו. וראה במגן אברהם (סי' שא סק"ד) שצידד להתיר ראייה שיש בה עונג.

20 בגמרא (שבת קמט.) נזכרו שני דינים: קריאת הכתב בשבת והסתכלות בדיוקנא אף בחול. התוספות (שם ד"ה ודיוקני עצמה) פירשו שהדין השני בעשוי לעבודה זרה, ולא לנוי. בערוך השולחן (סי' שז ס"ח) הביא שכך המנהג, וציין גם את הדעה המחמירה, ומכל מקום גם לשיטה זו מותר מותר בחול לקרוא כתב מועט שתחת תמונה, שאין חושבים שיימשך אחריו. לא מצאנו שגזרו חז"ל את האיסור לקרוא 'כתב שתחת הצורה' על ספר מודפס שלם שכולו תמונות וכיתובים.

21 התוספות (שבת קטז: ד"ה וכ"ש) דנו בספרי מלחמות, ואסרו לקוראם בשבת בדומה לכתב שתחת הצורה. והוסיפו בשם ר"י שגם בחול יש בזה משום מושב לצים. בשו"ע (או"ח סי' שז סט"ז) פסק לאיסור גם במליצות ומשלים של שיחת חולין, ובדברי חשק נוסף הטעם על גירוי יצר הרע. ובערוך השולחן (שם ס"ט) חילק בין ידיעות שיש בהן צורך לבין ענייני הבל.

22 במשנה ברורה (סי' שז ס"ק נח) הוציא מכלל האיסור את יוסיפון, ספר יוחסין, דברי הימים של ר"י הכהן ושבט יהודה, משום שלומדים מהם מוסר ויראה, והתיר גם כשהם כתובים בלעז. וכן בערוך השולחן (שם ס"י).

23 הרמב"ם (שמונה פרקים פ"ה) ביאר שכמו שהגוף זקוק למנוחה ממלאכות כבדות, כך גם הנפש זקוקה למנוחת החושים לאחר עיון מייגע, כדי שתוכל לשוב לעיונה. ובשו"ע (או"ח סי' רלא ס"א) נתבאר שגם מנוחה ושיחה יהיו לצורך עבודת הבורא או דבר המביא אליה. ויש לציין לדברי האליה רבה (סי' שז אות מ) שכתב בעניין ספרים בלשון הקודש 'אבל בחול מותרים'. וראה ברמ"א (סי' שז סט"ז) שהתיר סיפורי חולין ומלחמות בלשון הקודש. והביא המשנה ברורה (שם ס"ק סג-סד) הטעם שהלשון עצמה קדושה ולומדים ממנה דברי תורה, והזכיר לימוד הלשון ופסוקים שבתוך אגרת. אולם הביא הרבה אחרונים, ובהם האגודה, הט"ז, הב"ח והגר"א, החולקים. עוד כתב (שם ס"ק סב) שבדברי חשק אין היתר בלשון הקודש. בערוך השולחן (שם ס"י) פירש את הרמ"א בדרך אחרת: המתענגים בסיפורים אינם אסורים מצד הסיפור, ומה שכתב לגבי השפה הוא לעניין גזירת שטרי הדיוטות, שלא היו נכתבים בלשון הקודש.

פוטרת אותו מלהמתין שש שעות[24]. המהר"ם שיף לא פסק להתיר כבד בחלב, ואף סיים 'ומכל מקום לא מלאני לבי להתיר למעשה'[25]. אולם אם היה רק מגע או לכלוך מועט, בלא ממשות כבד ניכרת ובלא טעם בשר, אין צריך להמתין שש שעות[26]. הדברים אמורים בבצל שלא נתבשל עם הכבד ושלא הוסיפו לו שומן בשרי. בבצל שהתבשל עם הכבד, או שעורב בו שומן בשרי לשם אכילתו, יש להמתין אחריו שש שעות.

כניסת כהנים למערת המכפלה

מרדכי כהן, ביקש להצטרף למניין במערת המכפלה. חברו אמר לו שהוא יכול להיכנס למערה מפני שקברי צדיקים אינם מטמאים, והוסיף שהקברים נמצאים במערות שמתחת לבניין, והציע שיתפלל באולם העליון ויעמוד רחוק מן המצבות. האם מותר לו להיכנס באופן זה, והאם ריחוק ארבע אמות מן המצבות מועיל לכך?

ת. אסור לכהן להיכנס לאולמות שבבניין מערת המכפלה, גם לצורך תפילה, אף שאינו יורד למערות הקבורה ואינו מתקרב למצבות. גם בקברי צדיקים נוהג האיסור, ובמערת המכפלה יש טעם נוסף לחשש טומאה משום ראשו של עשו שנקבר שם. ריחוק ארבע אמות מן המצבות בתוך הבניין אינו מתיר את הכניסה[27]. אלא יתפלל מחוץ לבניין, במקום המותר לכהנים, תחת כיפת השמים, ויזהר שלא לעמוד תחת גג או סככה המחוברים למקום[28].

קדימה בקניית מחסן הצמוד למשרד

בבניין שבו אני גר רכשו הדיירים מהקבלן כמה חללים וחילקו אותם ביניהם למחסנים. המחסנים אינם מוסדרים כחוק ואינם רשומים בטאבו. אני פתחתי במחסן שלי משרד שנותן שירותי מחשב. בעל המחסן הסמוך מכר לפני כמה שנים את דירתו, אך בינתיים השאיר לעצמו את המחסן. כעת החליט למכור את המחסן והוא עומד במגעים עם רוכש הדירה שיקנה גם את המחסן, אך הם עדיין לא חתמו חוזה. אני גם רוצה לקנות את המחסן הצמוד כדי להרחיב את המשרד שלי. האם אני קודם מדין 'בר מצרא', או שבעל הדירה קודם לי?

ת. אם המחסן הצמוד למחסן הנמכר הוא בבעלותו ואפשר לצרפם כדין, יש לו זכות מצרנות כלפי הקונה שאין לו זכות שותפות או מצרנות במחסן זה. קניית הדירה מן המוכר בעבר, בלא המחסן שנשאר בידו, אינה מקנה לקונה הדירה דין קדימה במחסן[29]. ולכן כל עוד העסקה לא הושלמה ולא נעשה קניין, יכול המצרן לבקש מהמוכר להעדיף אותו גם אם כבר ניהל משא ומתן עם השני[30]. גם באופן שיש דין קדימה לבר מצרא, הוא רק בתנאי שהוא עומד במחיר ובתנאי התשלום הנדרשים כדין, בלא להפסיד למוכר[31].

נזקי ילדים בדירה שנשכרה לשבת

שכרתי דירה לשבת עבור משפחתי, ובמהלך השבת גרמו ילדיי נזקים בבית. האם אני חייב לשלם גם כשהמזיקים הם ילדים קטנים? האם יש הבדל בין נזק לקירות ולחלקי הבית הקבועים לבין נזק לרהיטים ולחפצים, ומה הדין אם התחייבתי להחזיר את הדירה כפי שקיבלתי אותה?

ת. מצד דין 'מזיק' האב אינו חייב בנזקי בנו[32], אך כששכר דירה הוא חייב מצד אחריותו מדין 'שומרים'. לפיכך יש לברר מה ניזוק, כיצד אירע הנזק ומה הוסכם בשכירות[33]. אם קיבל השוכר אחריות לנזקים שיגרמו בני הבית, עליו לשלם כפי שהתחייב, גם כשהמזיק קטן. התחייבות להחזיר את הדירה ואת תכולתה בשלמות מחייבת גם בנזק לחלקי הבית הקבועים, לפיכך יש לבדוק את נוסח ההתחייבות והיקפה, ולא לפרש כל תנאי כהתחייבות לכל נזק ובכל מצב[34].

אם אין התחייבות מפורשת בהסכם, לגבי הרהיטים והכלים שנמסרו לשימושו כחלק מן השכירות, דינו כשומר שכר, אך לגבי נזק בקירות הבית ובחלקים שדינם כקרקע, כשלא קיבל אחריות מיוחדת ולא הזיק בעצמו, אין לחייבו, משום שאין חיוב שמירה בקרקעות[35].

אם הנזק נגרם מפני שלא שמר כראוי מפני מעשי הילדים, חייב לשלם. גם תקלה שלא נעשתה במזיד אינה נחשבת אונס הפוטר שומר שכר. אולם אם הנזק אירע באונס הפוטר לפי דיני השומרים, ולא קיבל אחריות רחבה יותר, הוא פטור, לפי שהכנסת הילדים לדירה שנשכרה למגורי המשפחה אינה בגדר פשיעה[36].

---

24 בשו"ע (יו"ד סי' פט ס"א) פסק להמתין שש שעות לאחר בשר, ואף בשר עוף בכלל. ודין זה הוא אף אם אכל מעט בשר, ואין שיעור מינימום של כזית לפטור אכילת מעט בשר. וכתב הרמ"א (שם ס"ג) ששומן בשר כבשר עצמו, ושנהגו להמתין אף לאחר תבשיל שנתבשל עם בשר, אע"פ שלא אכל מן הבשר.

25 המהר"ם שיף (חולין קיז: ד"ה אודות כבד) דן בכבד אווז שטוגן בטעות במעט חמאה, וצירף שלושה צדדים: ביטול בשר עוף בחלב ברוב לפי השיטה שהביא, דין טיגון, והסברה שכבד הוא דם וכמו שאמרו בגמרא (חולין קח.) "גדי אסרה תורה ולא חלָבֶ", וה"ה גדי ולא דם. אולם סיים שלא התיר למעשה. ובספרי מגדים (יו"ד סי' פו, משבצות זהב סק"א) כתב 'דמהר"ם שי"ף ז"ל לא כתב אלא לסניף בעלמא', ולא התיר מכוחו לבדו אפילו הנאת כבד שנתבשל בחלב. ובשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק יו"ד סי' כט) אסר כבד שטוגן בחמאה ודחה את השמועה שהתירו, וכתב שהמורה בדבר להתיר "יורה כבן סורר ומורה". וכ"כ באמרי בינה (סי' א) שהמבשל כבד בְּחָלָב הוה ליה בשר בחלב מדאורייתא, ולא אמרינן דכבד כולו דם ואינו בשר. והיעב"ץ ב'בירת מגדל עוז' (הל' בשר בחלב פ"א אות טז-יז) כתב דלענין כבד עוף יש להקל: דנראה פשוט דכבד יש לו דין בשר לענין בשר בחלב, מיהו בכבד של עוף ודאי יש מקום לצרף להקל. אמנם בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"א סו"ס עג) כתב דדברי המהר"ם שיף ודאי ליתא, ואין לצרפו אף לסניף. וכן בדברי שאול (לבעל השואל ומשיב, הל' מליחה סי' ענ ס"ד ד"ה והנה) כתב שהדבר אי אפשר לאומרו כלל, דאף דדם לאו בכלל בשר הוא, היינו דוקא בדם צלול, אבל כבד דקרוש הוא, הוה בכלל גדי ע"ש.

26 הש"ך (יו"ד סי' פט ס"ק יט) התיר לאכול גבינה לאחר תבשיל שבושל בקדירה שלא הודחה יפה, אף שיש בה קצת ממשות. ונחלקו האחרונים בכוונת הש"ך יש אומרים שמדובר כשיש שישים בתבשיל כנגד הלכלוך אבל אם אין בו שישים יש להמתין שש שעות (כ"כ בבית מאיר (שם) דעת קדושים (ס"ח), זבחי צדק (סקל"ז), בית לחם יהודה סקט"ו, פמ"ג או"ח סי' קעג במשב"ז) בן איש חי (ש"ב שלח סי"ב, ע"ש). מאידך יש מקילים אפילו כשלא היה ששים בתבשיל, ואינו נחשב 'תבשיל של בשר', כיון שלא נתכוון שישאר שם רק שלא טרח להדיחו יפה, ולא גזרו בו חכמים להמתין אחריו (כ"כ בפת"ש (סק"ז) יד אברהם שם ערוך השולחן ערוה"ש (סי"ג), עצי העולה (כלל ג ס"ז), ולמעשה, כתב ביד יהודה (פירוש הארוך, סי' פט סק"ח), לחלק בין לכלוך אגבי שלא הקפידו עליו לבין בשר או שומן בעין, והתיר רק כשלא הרגיש טעם בשר. וכ"כ בעצי העולה (שם) שבזה לכו"ע סמכינן על טעימת ישראל, ובדרכי תשובה (סקמ"ב) מציין שכעי"ז בפרי מגדים (או"ח סי' תקנא א"א סקכ"ט).

27 בגמרא (בבא בתרא נח.) מסופר שרבי בנאה היה מציין מערות קבורה, ובא למערת אברהם ולמערת אדם הראשון, ופירש הרשב"ם (שם ד"ה רבי בנאה), שמדד את המערות וסימן מבחוץ את מקום הטומאה, כדי שלא יאהילו עליו בטהרות. ובתוספות (שם ד"ה מציין מערתא) פירשו שהציון נצרך משום טומאת קבר סתום, וביארו שאברהם ואדם הראשון קרויים 'אדם', ולפיכך אין למעט את קבריהם מטומאת אוהל אף שנקברו קודם מתן תורה. אמנם הרמב"ן (במדבר יט ב) כתב: 'כי הנפטרים בנשיקה לא יטמאו מן הדין והוא שאמרו צדיקים אינן מטמאין'. אולם בתוספות (ב"מ קיד:) ביארו שהטעם שאליהו נטמא לקבורת רבי עקיבא היה משום מת מצוה, שהיו יראים לקוברו מפני המלכות. ומה שאמר שצדיקים אינם מטמאים היה דיחוי מפני כבודו של רבי עקיבא. ובשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' תסט אות ג) ביאר שרבי בנאה ציין את המערה מחמת אדם הראשון, ולהבדיל מחמת ראשו של עשו הקבור בה, שדינו כשיראל מומר. וכן בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' סד) דן בטומאת ראשו של עשו. ואף שהארין שם ללמד זכות על מנהג הכהנים הנכנסים לקברי צדיקים, במערת המכפלה העלה לחוש מפני ראשו של עשו. וכן פסק בחיי אדם (הקדמה לספרו שערי צדק) 'גם אשר נשמע מאז שהכהנים נכנסים למערות קברי הצדיקים באומרם קברי צדיקים אינם מטמאים והוא מכשול גדול, וכל בית דין מחוייבים להפריש הכהנים שלא יזידון עוד'. ובקיצור שלחן ערוך (הלכות אבלות סימן רב סעיף יד) כתב 'יש כהנים הדיוטים נוהגים ללכת על קברי צדיקים באמרם שקברי צדיקים אינם מטמאים וטעות בידיהם וצריכין למחות להם'. ובשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' רכח אות ב) נשאל אם כהן רשאי לבקר בקבר אהרן הכהן, משום שנפטר בנשיקה. ודחה היתר זה מן הסוגיה בסנהדרין (לט:), שדנה בטומאה שבקבורת משה אף שמת בנשיקה, וסיים 'וכ"פ פשוט דאיכא טומאת כהנים'. וכן הזהיר הגרש"ז אויערבך בהסכמתו לספר ציון לנפש צבי (נדפס בישורון, כרך טז עמ' שיעט) 'אין להקל כלל בקדושת כהונה לא בדאורייתא ולא בדרבנן'. ובציץ אליעזר (ח"י סי' א, סוף אות מד) כתב לעניין מערת המכפלה 'ואזהרה מיוחדת בזה לכהנים שאסור להם ליכנס בבנין'. וכן כתב ביחוה דעת (ח"ד סי' נח), שאין להורות היתר לכהנים להיכנס, מפני ספק איסור טומאה מן התורה. בעניין 'צדיקים אין מטמאין', התוספות (בבא מציעא קיד: המשך ד"ה מהו שיסדרו) ביארו שאליהו עסק בקבורת רבי עקיבא משום שהיה מת מצוה, לפי שיראו לקברו בהיותו מהרוגי מלכות. ובדברי יחזקאל (שו"ת שבסוף הספר, תשובה א) הוכיח מבבא מציעא (פה:), שריש לקיש ציין את מערות קבורת החכמים. וכן הביא מסוכה (כה.), שנושאי ארונו של יוסף נטמאו. ובמנחת אלעזר (ח"ג סי' סד) ביאר טעם נוסף המיוחד למערת המכפלה, שהרי ראשו של עשו נקבר בה, ונקט שדינו לעניין זה כשיראל מומר המטמא באוהל כשיראל, וכדאיתא בקידושין (יח.) על עשו 'ודלמא ישראל מומר שאני'. וגולגולת שלמה מטמאה באוהל אף בלא בשר, כמבואר באהלות (פ"ב מ"א) וברמב"ם (הלכות טומאת מת פ"ב ה"ח). לפיכך ביאר שאפשר שציון המערה בידי רבי בנאה נצרך משום ראשו של עשו, אף אם אין האבות מטמאים.

28 בשולחן ערוך (יו"ד סי' שעא סעיף א) פסק שאסור לכהן להיכנס לאוהל שהמת תחתיו, ואף לבית אחר או לעלייה הפתוחים אליו בנקב של טפח או טפח. וראה ברמ"א (יו"ד סי' שעא ס"ה) שהתיר לכהן לעמוד מחוץ לבית שיש בו מת, ואף לגעת בכתליו, בתנאי שאין דבר מאהיל עליו.

29 יסוד דין בר מצרא הוא 'עושית הישר והטוב', כמבואר בגמרא (בבא מציעא קח.). ובשו"ע (חו"מ סי' קעה ס"ז). להלכה נוהג דין בר מצרא גם בבתים ובמחובר לקרקע, כמבואר בשו"ע וברמ"א (שם סנ"ג). הסמ"ע (שם סקצ"ח) ביאר שהכותל אינו מונע מצרנות כאשר אפשר לפתוח בו ולצרף את הבתים. אמנם בפתחי חושן (שותפים ומצרנות הערה סא) כתב שגם חיבור דירה ומחסן באמצעות חדר מדרגות יש בו דין מצרנות. וראה בהרחבה מה שהבאנו במכתלי בית הדין (חלק ד' סימן ב) שלהלכה יש דין בר מצרא גם בבתים אפילו באופן שאין בכוונת המצרן לחבר ביניהם עיי"ש. אמנם אם מתחילה כשבא למכור את הבית היה מציע את המחסן לקונה יחד עם מכירת הדירה, הרי שלא היה דריע דבר מצרא, כמבואר בשו"ע (שם סל"ו) שאם מכר כל נכסיו לאחד, אין בעל המצר של שדה אחת מסלק את הלוקח מאותה השדה, שהרי היא והאחרת קנה כאחד. ואף שהש"ך (שם סק"ב) כתב שאם מוכר רק שתי שדות אין דין זה, אולם כבר הביא בפתחי תשובה (שם סק"ב) תשובת חתם סופר (חו"מ סי' צה) פסק כהט"ז והסמ"ע, וכתב 'דלא שבקינן דברי סמ"ע וט"ז מפני מה שכתב הש"ך בימי חורפו בס"ק י"ב ורוצה להגיה אחרות במקום אחרת'. אך בנידון זה שחילק את עסקאות המכר לשתים, ומתחילה מכר רק את הדירה ורק כעת בא למכור לקונה את המחסן שוב יש דינא דבר מצרא לגבי בעל המחסן הסמוך.

30 ברמ"א (חו"מ סי' רלז סי"א) הובא שבן המצר ראשי להקדים ולקנות קרקע הסמוכה לו אף במקום שאין לו זכות סילוק מדין בר מצרא, משום שהזדמנות זו היא לו כמציאה.

31 הרמ"א (סי' קעה סכ"ג) פסק: 'בכל דבר שיש פסידא למוכר לא תקנו בזה זכות למצרן'. הש"ך (שם סק"ה) הביא מעשה שפסקו כי קודם קניין רשאי המוכר לחזור בו ולהשאיר את הקרקע לעצמו.

32 לגבי הקטן חיוב הקטן, בשו"ע (חו"מ סי' צו ס"ג) פסק שקטן שהזיק פטור, אף כשיש לו נכסים ואף לאחר שהגדיל. אך כתב הרמ"א (או"ח סי' שמ"ג) כי אף על פי שאין צריך תשובה כשיגדל מ"מ טוב לו שיקבל על עצמו איזה דבר לתשובה ולכפרה אף על פי שעבר קודם שנעשה בר עונשין עכ"ד. בפתחי תשובה (חו"מ סי' שמט סק"ב) הביא דברי השבות יעקב שכתב שאף לצאת ידי שמים אין מן הצורך לשלם הכל אלא צריך שיקבל איזה דבר לתשובה על כן המוהל לא יהיה אכזרי ויפויס במה דיפייס משום תקנת השבים לאלו שרוצים לצאת ידי שמים ומה שכתב בספר חסידים (סי' תרצב) שחייב לשלם הכל כשהגדיל זהו ממידת חסידות. ויש שכתבו שלכתחילה ישלם האב מה שבנו הזיק כי הבן לא יזכור לשלם כשיגדיל ולכן עדיף שהאב ישלם כדי שיהיה לו לכפרה.

33 בשו"ע (חו"מ סי' צו ס"ג) פסק שקטן שהזיק פטור, אף כשיש לו נכסים ואף לאחר שהגדיל.

34 ראה בשו"ע (סי' שא ס"ד) שאפשר לקבל אחריות 'שומרים' גם על הדברים שנתמעטו מדיני השומרים, כשנעשתה ההתחייבות בקניין המועיל. אם מתחייב להחזיר את הדירה כפי שקיבלה, מועילה ההתחייבות שכל שתנאי שבממון קיים (סי' שטו ס"ב).

35 בשו"ע וברמ"א (סי' שא ס"א) כתבו שבקרקעות פטור השומר אף מפשיעה, והרמ"א כלל בכך בית שנשרף. הרמב"ם (הלכות שכירות פ"ב ה"ג) מחייב בפשיעה משום שהפושע כמזיק, והש"ך (סי' שא סק"ג) הכריע כמותו. ואין לחייבו מפני שיכול לומר 'קים לי' כפותרים.

36 ראה בהרחבה מכתלי בית הדין (ח"ג סימן כד), שמדין שומרים אין את הפטור של קטן שהזיק, שהרי קיבל את השמירה גם על כך שבני ביתו לא יזיקו שעל דעת כן השכירו לו. וכ"כ תוס' (ב"ק כא: ד"ה אדם) במפקיד ביתו אצל חברו לשמירה ויש שם חרש שוטה וקטן שיש לו להזהר שלא ידלגו מלמטה למעלה וישברו כלים עיי"ש. וביאר בנמוקי יוסף (ט: מדפי הרי"ף) דפושע הוא דאיבעי ליה לאסוקי אדעתיה דמדלגי בכל ענין בין מלמטה למעלה או איפכא. אמנם אם הזיק בגוף הבית או במה שמחובר אליו אין לחייבו מפני שאין שמירה בקרקעות ובמחובר לקרקע, ולכן על נזקי הבית והדברים המחוברים לו פטור כיון דאין עליו חיובי שמירה בהם ועל המטלטלים חייב. אולם בלאי רגיל וקלקול שנגרם מעצם שימוש ראוי ומוסכם אינם כדין שבירה מחמת השתוללות או שימוש חריג. אין לחייב בתיקון בלאי כזה בלא שסוכם על כך בחוזה.

מכתבי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

המשך מעמ' ה'

וינהל אותה (סמ"ע שם סק"ח). ואף שהאב לא חשב בשעת הנתינה שהוא מתכוון לזכות, הרי הוא זוכה במתנה בלא כוונה מפורשת מדין "זכין לאדם שלא בפניו" (חושן משפט סימן קצה סעיף ג).

אמנם כאשר הנותן אומר בפירוש שהמתנה היא רכושו הפרטי של הילד, או שנסיבות הנתינה מוכיחות שהקפיד שתהיה שייכת דווקא לילד, קטן יכול לזכות במתנה כאשר דעת אחרת מקנה אותו.

הפרשת קטן והפרשה על ידי האב

והנה פסק בשולחן ערוך (יורה דעה סימן שלא סעיף ל) 'חמשה אם תרמו אין תרומתן תרומה חרש, שוטה וקטן'. היינו שקטן שלא הגיע לעונת נדרים אינו יכול להפריש בעצמו, ואף אינו יכול למנות שליח, שהרי אינו בן שליחות. ואילו קטן שהגיע לעונת נדרים ומבין משמעות הקדש ותרומה, אם תרם תרומתו תרומה (שולחן ערוך שם סעיף לג).

ברם, גם בהנחה שהזרעים והמלפפונים אכן שייכים לילדים, הרי להלכה אפוטרופוס רשאי להפריש תרומות ומעשרות מנכסי קטנים לצורך אכילתם. כך פסק הרמב"ם (הלכות נחלות פרק יא הלכה ט) 'האפוטרופין תורמין ומעשרין נכסי יתומים כדי להאכילן, שאין מאכילין את היתומים דבר האסור'.

וכן פסק השולחן ערוך (חושן משפט סימן רצ סעיף יד) 'האפוטרופסין תורמין ומעשרין נכסי יתומים כדי להאכילן', אך לא יפרישו כדי להניח את הפירות המתוקנים לזמן רב.

דין זה הוא בנכסי יתומים קטנים, ולא בחרש ושוטה בלבד. ומעתה, האב המטפל בפועל במזונות ילדיו ובפירותיהם אינו גרוע מבעל הבית שקטנים סמכו אצלו, ורשאי להפריש מן המלפפונים כדי להתירם באכילה, ואין צורך שהקטנים ימנו אותו לשליח.

לפיכך, גם אם נאמר שהפירות שייכים לילדים, האב יפריש מהם בעצמו. אולם לא יפריש מפירותיו של ילד אחד על פירותיו של ילד אחר, אלא יפריש מכל שתיל או מכל קבוצת בעלות בפני עצמה. הילדים יכולים לעמוד לידו וללמוד את סדר ההפרשה, אך האב הוא שיקרא את השמות ויבצע את ההפרשה.

אופן ההפרשה למעשה

יש לקטוף את המלפפונים המיועדים לאכילה, ולהניחם יחד. מכל קבוצת פירות יש להפריד מעט יותר מאחוז, לומר את נוסח ההפרשה המקובל **ללא ברכה**, ולחלל את המעשר השני על מטבע שיש בה פרוטה חמורה.

בפרי יחיד או בכמות קטנה, חלק המעשר השני אינו מגיע בדרך כלל לשווי פרוטה, ולכן אין להסתפק במטבע חדשה רגילה, אלא יש להשתמש במטבע שכבר יש בה פרוטה חמורה או להיות מנויים בקרן מעשרות.

אין להפריש מן המלפפונים הללו על ירקות שגדלו באדמה או בעציץ שמעמדו שונה, ולא להפך, אלא להפריש מן היבול על עצמו.

להלכה:

א. המלפפונים חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות, אף שגדלו בעציץ פלסטיק שאינו נקוב.

ב. בנידון דידן, יש להפריש ללא ברכה, מחמת צד הפטור של גידולי בית והספק במעמד המרפסת, הגג ומיקום הנוף.

ג. העובדה שהמלפפונים והנוף יוצאים מעבר לשפת העציץ אינה עושה אותם למחוברים לקרקע, כל עוד תחתיהם יש לוח שיש, אבן או אלומיניום, ואין חלק מן הנוף מאהיל על קרקע גלויה.

ד. מחיצת האבן בגובה עשרה טפחים נחשבת מחיצה. אין צורך שהסורג שמעליה יהיה אף הוא בגובה עשרה טפחים.

ה. אם בעתיד יהיה העציץ במרפסת שאינה מקורה, או שנוף חי של הצמח ייצא בבירור מעבר לקצה הגג למקום שאינו מקורה, יש להפריש בברכה.

ו. מתנה שניתנה לקטן הסמוך על שולחן אביו שייכת לאב, אלא אם כן הנותן פירש או הוכיח שכוונתו להקנותה דווקא לילד.

ז. גם אם המלפפונים שייכים לקטנים, האב רשאי להפרישם לצורך אכילתם מדין אפוטרופוס, ואין צורך בשליחות מצד הילדים.

ח. קטן שלא הגיע לעונת נדרים לא יבצע בעצמו את ההפרשה. האב יפריש, והילד יוכל להשתתף לצורך חינוך.

ט. יש להפריש מעט יותר מאחוז, לומר את כל נוסח ההפרשה ללא ברכה, ולחלל את המעשר השני על פרוטה חמורה.

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletter.mechubarim@gmail.com

ביני עמודי

הרה"ג שמואל דוד בידר

המשך מעמ' ה'

לאכול, אבל חולה שמותר לו לאכול קודם התפילה הוה לדידיה זמן האכילה קודם התפילה.

והנה התוספות שבת בסי' רפ"ו כתב דחולה האוכל קודם התפילה מתחייב בקידוש קודם התפילה דאז הוי בשבילו זמן האכילה אלא דר"ל מכח מה שמותר לחולה לאכול קודם התפילה ה"נ אפשר לאכול קודם הקידוש ורפא בידיה, וחלק עליו התהל"ד שם דפשוט שחייב בקידוש קודם שיאכל דמה שהתירו לו לאכול קודם התפילה היא משום דלא הוי משום גאוה אך קידוש חייב לעשות.

והמשנ"ב בבאוה"ל מחייב לקדש בחולה שאוכל קודם התפילה אבל כמה אחרונים סייגו וחלקו את דבריו, בתשובות והנהגות ח"א סי' רס"ג נקט דרק אם אוכל ממש סעודה אז מתחייב בקידוש משא"כ אי טועם מעט וכדו' אין מתחייב בקידוש.

ובקרן לדוד סי' פד חולק על המשנ"ב וסובר דזמן חיוב הקידוש היא כמו תקנת חז"ל אחר התפילה דוקא ואפי' חולה שאוכל קודם התפילה עדיין אינו בכלל זמן חיוב קידוש, ומביא ראיה מהיו"כ שכתב המג"א בסי' תרי"ב דאם מי שאוכל ביוה"כ אי"צ לקדש דהרי מן הדין אסור לאכול וחז"ל לא תקנו קידוש ביום הזה, וה"נ קודם התפילה לא הוי זמן סעודה ותכ"ל לא תיקנו קידוש בזמן הזה.

ובדברי יציב או"ח סי' קל"א הוסיף ביאור בהיתר לחולה שאוכל קודם התפילה שלא יקדש, דהרי איכא הפוסקים שס"ל דזמן חיוב הקידוש היא רק אחר תפילת מוסף, ואחר תפילת שחרית אפשר להם לטעום, ואף שלגבי תפילת מוסף אנו מחמירין אך עכ"פ קודם תפילת שחרית בודאי יש לנו להקל ולהתיר בלי לעשות קידוש ועוד דיותר טוב שלא יקדשו דלא יהיה בעיניהם היתר גמור שמותר לאכול כמה שירצה ולא יסעוד אלא כפי מה שצריך לכוחותיו, בשביל להתפלל.

נמצא שלדינא אכן נכון לכתחילה לקדש אבל יש על מי לסמוך ולהקל שלא לקדש.

נשים

ועתה צריך לדון לגבי נשים ממתי מתחייבים בקידוש לאסור טעימה קודם קידוש.

דהרי בסי' ק"ו איכא מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן אי תפילה דאורייתא או דרבנן, ובאר במג"א דלשיטת הרמב"ם דהיא שיטת המחבר תפילה הוי דאורייתא והוי מצוות עשה שאין הזמן גרמא ונשים חייבות בו אך נפטרות בבקשה אחת דמה"ת די בזה, מאידך שיטת הרמב"ן תפילה היא מתקנת חז"ל א"כ הוי מצוות עשה שהזמן גרמא אך משום דרחמי נינהו חייבו חז"ל את הנשים, והם מחויבות בג' תפילות והק' התוספות שבת (סימן רפ"ו) דלפי שיטת המג"א דנקט כהרמב"ם דיוצאין בבקשה אחת בתפילה יד"ח תפילה א"כ אחר בקשה אחת נתחייבו בקידוש שהרי התפילה מחייב בקידוש וכנ"ל.

ואיכא בזה ג' מהלכים א. תירוץ הפרמ"ג בסי' רפ"ט שאפשר להתיר מב' צירופים. אי דאפשר לסמוך על שיטת הראב"ד הנ"ל דס"ל דליכא איסור טעימה קודם קידוש בבוקר. ב. אפשר לסמוך על שיטת הרמב"ן דהם מחויבות בתפילה וא"כ עדיין לא נתחייבו בקידוש, ואלו שמתפללין שחרית פשוט דעדיין לא נתחייבו.

והאחרונים חולקים על הפרמ"ג להתיר במי שהתפללה בקשה אחת לאכול אח"כ קודם הקידוש.

ואלו הם המנח"י בח"ד סי' כח כתב דא"א לסמוך על היתרו של הפרמ"ג דמ"נ אם יצאה יד"ח בבקשה אחת הרי נתחייבה בקידוש דאז היא זמן חיובה, ואם לא יצאה יד"ח בבקשה ויוצאת בתפילת שחרית שתתפלל אסור לה לאכול קודם התפילה כי אם טעימה בעלמא.

ובתשובות והנהגות ח"א סי' רס"ב כתב דאין נכון לסמוך על היתרו של הפרמ"ג אך מותר בין כה, דהרי מן הדין נקטינן שחייבות בג' תפילות ביום, רק שפטורות מלהתפלל מדין טרודות וכדו', ולכן כל זמן שהם לא התפללו עדיין לא הוי זמן סעודה בשבילן.

ובששי"כ פרק נב הלכה י"ג סבר דאה"נ שאסור דאם יצאה יד"ח בבקשה אסור לה לאכול, דכבר הגיע זמנה לקדש, ואם אוכלת בקביעות קודם התפילה מחויבת בקידוש קודם התפילה דזמן סעודתה היא קודם התפילה, ומביא שם בהערות דאף אם אינה מתפללת תמיד יכולה לכוון שלא לצאת בבקשתה. ועל הא דהתיר הפרמ"ג אם מתפללת שחרית שזמן חיובה רק אחר שחרית ולא אחר שביקשה בקשה אחת, נסתפקו האחרונים אם דרכה להתפלל רק בשבת האם ג"כ אמרינן דאינה יוצאה יד"ח בבקשה הקנין תורה ח"ב נשאר בספק, ובשה"ל חי"א סי' ע"ה נשאר בפשיטות שאם מתפללת שחרית אף שאין מתפללת אלא בשבת מתחייבת רק אחר התפילה.

העולה לדינא:

מי שמתפללת בשבת יכולה לאכול קודם התפילה ומתחייבת אחר התפילה, ולדעת רש"ז אם אוכלת ממש קודם התפילה מחויבת אף קודם התפילה, ואם אינה מתפללת - לדעת המנח"י והשש"כ אסורה מלאכול עד שתקדש ולדעת התשובות והנהגות יכולה לאכול.

ב. המהרש"ם בדע"ת סי' רפ"ט סק"ב מביא בשם המהר"ם חלאווה הנ"ל דסובר דנשים פטורות לגמרי מקידוש היום וע"ז סמכינן, ואכן במנח"י הנ"ל מסיק דבשעת הדחק אפשר לסמוך עליה, ובדברי יציב או"ח סי' קל"ב מסיק להדיא לסמוך על שיטת המהר"ם חלאווה הנ"ל בצירוף שיטת הראב"ד שאין איסור אכילה לפני קידוש ומסיק דהווה חומרא על חומרא לחייב אותם בקידוש קודם התפילה.

ג. האגרו"מ ח"ד סי' ק"א מחדש דכיון דאשה משועבדת לבעלה לאכול עמו א"כ כל זמן שהבעל לא גמר מלהתפלל עדיין אינו זמן הסעודה של שניהם, ולא נתחייבו בקידוש, אך זהו דוקא על הנשים שמשועבדות לבעליהן משא"כ הבנות שבבית אינם בכלל שיעבוד זה ולכן חייבות בקידוש.

אך האחרונים חולקים ע"ז גם מטעם דאין אסורה מלאכול מעט בלא בעליהן ולזה נתחייבה בקידוש וגם מטעם דאין בכח השעבוד להתיר לה לאכול קודם קידוש, עיין שש"כ הנ"ל ועיין בשבה"ל הנ"ל דכן הם אומרים דלא כאגרו"מ.

לשאלות בהלכה: rav@abiryaakov.com | שלוחה 8 02-803-9999
לתגובות: 9917936@gmail.com